

V. Mishchenko, Doctor of Sciences (Economics), Professor
 Director of the Center of Scientific Research of the National Bank of Ukraine, Kyiv, Ukraine,
 S. Mishchenko, Doctor of Sciences (Economics), Associated Professor
 University of Banking of the National Bank of Ukraine, Kyiv, Ukraine

STRATEGICAL APPROACHES TO THE RISK MANAGEMENT OF NON-VIALE BANKS' FUNCTIONING AND DISTRESSED ASSETS SERVICING

It was researched conditions of non-viable banks appearance, was characterized modern approaches to non-viable banks and distressed assets management, was determined the strategical approaches to withdrawal non-viable banks from the market, was grounded risk-management mechanism in stress conditions as a result of systemic disbalances in banking system of Ukraine and risks of non-viable banks functioning and distressed assets management.

Keywords: non-viable bank, distressed assets, bridge-bank, deposit insurance, bad-bank, company asset management.

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics, 2014, 10(163): 46-51

УДК 330.1
 JEL Q 000

Л. Молдаван, д-р екон. наук, проф.,
 заслужений економіст України, головний науковий співробітник
 відділу форм та методів господарювання в агропродовольчому комплексі
 ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України", Київ

АГРОЕКОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ КРАЇНИ

Проаналізовано досвід розвитку форм господарювання розвинутих країн. Запропоновано шляхи розвитку вітчизняного сільського господарства.

Ключові слова: сільськогосподарське виробництво, продовольча безпека, екологія сільськогосподарських угідь, оцадливе землеробство, еколого-соціо-економічна модель.

До другої половини повоєнного періоду минулого століття серед вчених і політиків домінувала думка, що науково-технічний прогрес у сільському господарстві, його індустріалізація, хімізація, меліорація, з одного боку, та вільний розвиток міжнародної торгівлі продовольством, з іншого, вирішуватимуть глобальну продовольчу проблему, забезпечуючи водночас продовольчу безпеку на національному рівні кожної країни.

Однак з 70-х років почали проявлятися негативні наслідки індустріальних технологій, орієнтованих виключно на економічне зростання. Застосування нав'язаних промисловими компаніями важких машин, токсичних хімічних засобів захисту рослин, антибіотиків, гормонів обумовили техногенне руйнування структури ґрунту і середовища життєдіяльності мікроорганізмів, зниження вмісту гумусу, хімічне забруднення угідь, водних ресурсів, повітря, накопичення шкідливих речовин у сільськогосподарських продуктах. Ці й інші явища змусили економістів розширити економічну теорію сільського господарства. З визнанням, що галузь є водночас процесом виробництва сільськогосподарської продукції і процесом відтворення плодючості здатності агробіоценозів (сукупності мікроорганізмів у ґрунтового середовищі, що являють собою природну основу організації сільськогосподарського виробництва), прийшло визнання, що продуктом сільськогосподарської діяльності виступають не тільки продовольчі товари і сировина для промисловості, а й екологічні результати, що вимірюються рівнем впливу (позитивного чи негативного) сільського господарства на навколишнє середовище і здоров'я людини.

Здійснення такої політики сприяло збільшенню виробництва сільськогосподарської продукції, однак не тільки не вирішило продовольчу проблему для бідного населення і не зменшило кількість голодуючих, а й породило низку загрозливих для країн і людства в цілому проблем. Інтенсивне використання сільськогосподарських земель, мінеральних добрив і пестицидів, застосування потужної техніки і монокультурне виробництво, зорієнтоване на експорт, особливо негативно вплинули на стан ґрунтів і навколишнє середовище, призвели до зниження родючості земель та саванізації значної їхньої частини в країнах, охоплених так званою "зеленою

революцією". Більше 40% оброблюваних земель розширених шляхом знищення значних площ лісів та осушення болотистих земель, згодом охопили процеси опустелювання.

Усвідомлення масштабів руйнівних наслідків економічної моделі, зорієнтованої на зростання виробництва і максимізацію прибутків без врахування екологічної ціни цього зростання, спонукало до необхідності спільних дій міжнародного співтовариства для їхнього упередження.

Альтернативна еколого-соціо-економічна модель як модель сталого розвитку, що відповідає потребам нинішнього покоління і не шкодить можливостям наступних поколінь задовольняти їхні потреби, офіційного й інституційного статусу вперше набула в документах Конференції ООН з питань навколишнього середовища та розвитку, що відбулася у 1992 р. в Ріо-де-Жанейро. У Порядку денному на XXI століття Конференції багатифункціональність галузі визнана інструментом аналізу і методикою розроблення аграрних політик, зорієнтованих на довгостроковий еколого-економічний розвиток сільського господарства в інтересах кожної людини і людства у цілому. Для реалізації зазначених політик у практичній діяльності прийнятим документом визначені фінансові (державна підтримка виробництва і доходів, створення фондів й інш.), інтелектуальні (наука, технології, освіта), інституційні (структурні формування з контролю за впровадженням) та юридичні (законодавчо-нормативні й інші акти) засоби, комбінацію яких вибирає кожна країна відповідно до своїх умов.

Документи Конференції стали орієнтиром для аграрних політик країн-членів ООН. У 1985 р. Європейська комісія в опублікованій Зеленій книзі про перспективи Спільної аграрної політики акцентує увагу на тому, що модель розвитку сільського господарства, орієнтована на збільшення доходів за рахунок нарощування обсягів виробництва уже несумісна з сучасними реальностями і що субсидування сільського господарства виправдано в контексті соціальної політики і екологічних чинників.

У Регламенті Ради Європи № 797/85 вперше інституалізується термін "агроекологічні заходи". Стаття 19 Регламенту передбачає надання державами-членами ЄС підтримки фермерам, які беруть на себе зобов'яз-

зання здійснювати сільськогосподарську практику у відповідності з вимогами навколишнього природного середовища з одночасним забезпеченням доходності господарства. Між державою і фермером на добровільних засадах укладається контракт на термін не менше 5 років, яким передбачається компенсація частини додаткових витрат, пов'язаних із здійсненням фермером агроекологічних заходів [1, с. 10]. У такій формі зазначена стаття 19 стала першим кроком до інтеграції екологічних аспектів у Спільну аграрну політику ЄС.

У 1991 р. Європейська комісія доповнює Регламент Директивою про нітрати, якою зобов'язує держави-члени ЄС забезпечувати захист водних джерел від забруднення нітратами, що виникає в результаті сільськогосподарської діяльності. У разі концентрації нітратів більше встановленої норми (>50 мг/л) вводяться штрафні санкції. Директива зобов'язує уряди країн-членів ЄС прийняти кодекси належної сільськогосподарської практики, адаптовані до місцевих умов, які містили б норми агро-екологічних заходів та відповідальності за їх порушення.

Реформа Спільної аграрної політики 1992 р., трансформуючи форми підтримки економічної функції сільського господарства посилює її екологічний аспект.

Закон Франції про орієнтацію сільського господарства № 99–574 від 9 липня 1999 р. прямо визнає багатofункціональність сільського господарства, зафіксувавши у статті 1, що "сільськогосподарська політика враховує такі функції сільського господарства, як економічні, екологічні і соціальні, а також приймає участь в облаштуванні території" [2]. Законом унормовано введення фермерського земельного контракту (СТЕ), який укладається між владою і фермерськими господарствами у відповідності до встановлених правил сільськогосподарської діяльності [3].

Статтю 5 Закону легалізується створення Фонду фінансування СТЕ, операції якого вписуються в бюджет Міністерства сільського господарства Франції. Щодо екологічних заходів Фонд компенсує витрати або втрати, що несе фермер у процесі їх здійснення.

До заходів, які оплачуються, відносяться, зокрема:

- збереження навколишнього середовища;
- збереження біорізноманіття;
- належне утримання худоби і птиці;
- перехід на біологічне сільське господарство;
- заліснення виведених з обробітку деградованих сільськогосподарських угідь;
- збереження та покращення лісів, що належать фермерським господарствам;
- реконструкція польових лісозахисних насаджень.

Винагорода (компенсація) встановлюється для господарств узагалі в сумі, що становить 30%, розміщених у несприятливих умовах – 40% від суми витрат (втрат), для молодих фермерів – відповідно 45 і 55%. Господарства, які переходять на біологічне сільське господарство, можуть одержати винагороду у перші 2 роки по 30%, наступні 2 роки – по 15%, п'ятий рік – 10% від суми витрат. Середня сума на всі заходи на 5 років не може перевищувати від 20900 до 25000 € на господарство.

Загальні агроекологічні правила, що стосуються підтримки родючості ґрунту, захисту навколишнього середовища та здоров'я людей і тварин, унормовані в системі законодавчих актів ЄС. Основні з них – Директиви ЄС № 676/91, № 1782/2003, № 73/2009, № 1122/2009, Європейської Комісії № 796/2004, № 1698/2005, Регламент "National implementation member state legislation". Зазначені документи містять 156 статей-регламентів щодо правил ведення сільськогосподарської діяльності,

які групуються за трьома блоками: до першого відносяться вимоги щодо створення "добрих сільськогосподарських умов" та умов оточуючого середовища; другий включає вимоги, що забезпечують виробництво якісної та безпечної сільськогосподарської продукції; вимоги третього блоку пов'язані із збереженням водних і лісових ресурсів. У сукупності правила формують систему "взаємної згоди" ("Crosse Compliance"), сутність якої полягає в узгодженні діяльності фермерських господарств із встановленими у відповідності з суспільними інтересами конкретними вимогами щодо збереження сільськогосподарських земель і навколишнього середовища у доброму аграрному стані, забезпечення здоров'я і благополуччя тварин, виробництво екологічно безпечної продукції.

Збереження сільськогосподарських земель, наприклад, передбачає:

а) заходи із захисту угідь від водної і вітрової ерозії (заборона оранки з оборотом пласта під просапні культури з шириною міжрядь 45 см і більше; мінімальний оборіток ґрунту поперек схилів; терасування схилів та заборона ліквідації терас; "зелені полоси" шириною в 2,5 м на відстані одна від одної не менше 100 м; лісонасадження "перпендикулярно основному напрямку вітрів");

б) збереження органічної речовини в ґрунті як чинника захисту її структури (проведення через кожні 6 років аналізу стану гумусного складу ґрунту; збереження балансу гумусу (співвідношення між надходженням і виносом органічних речовин) на рівні, що не перевищує мінімум 75 кг гумусу на 1 га в рік; забезпечення у сівозміні не менше 3-х культур різних біологічних родин, кожна з яких має займати не більше 15% орних земель; заборона спалювання, натомість приорування, стерні);

в) захист поверхні ґрунту ("земель (посів сидератів); мульчування поверхні рослинними рештками);

г) збереження постійних пасовищ (постійні пасовища не повинні оратися упродовж 5 років за необхідності оранки, що перевищує 5% пасовища, фермер має одержати дозвіл державного органу; за порушення норми фермер зобов'язаний упродовж 24 місяців відновити площу пасовища)

Цілий комплекс вимог містять регламенти, що стосуються збереження біорізноманіття, агроландшафтів і історико-природних пам'яток, застосування добрив, хімічних засобів захисту рослин, гормональних й інших добавок у відгодівлі тварин; захисту боліт, перелісків, водних ресурсів тощо.

Регламентами ЄС визначено критерії оцінювання наслідків порушень встановлених правил до яких відносяться:

- *частота* порушення: санкції наступають і збільшуються за повторного невиконання попереджень щодо порушення встановлених правил;

- *обсяги* порушення (кількість, вага): площа угідь, охоплена порушенням; обсяги неправильно проведеної технологічної операції;

- *серйозність* (важкість) порушення: втрати, понесені внаслідок порушення встановленого правила;

- *період дії* наслідків допущеного порушення: термін відновлення вмісту втраченого гумусу; період очищення від шкідливого забруднення.

Розміри санкцій в залежності від оцінки за наведеними критеріями коливаються від 1% до 100% загальних сум належних платежів. Встановленні ЄС критерії і санкції за порушення можуть доповнюватися в країнах-членах залежно від місцевих умов. Контроль за дотри-

манням правил системи "Crosse Compliance" здійснюють професіональні контрольні органи (сільськогосподарські, екологічні, ветеринарні й інші інспекції). Виявлені порушення передаються Платіжному агенту для правопримінення санкцій. Загальноєвропейські і національні правила і санкції у сукупності формують у кожній країні, яка ходить до ЄС, єдину правову базу для узгодження організації сільськогосподарської діяльності з інтересами суспільства щодо його довгострокової продовольчої безпеки.

Перехід США до аграрної політики, спрямованої на підтримку виконання сільським господарством не лише економічних, а й соціально-екологічних функцій, стало відповіддю на виклики, зумовлені руйнівними ерозійними процесами із зниженням родючості ґрунту і розоренням малих і середніх ферм, які у 70-ті роки проявилися практично в усіх штатах внаслідок надінтенсифікації виробництва сільськогосподарської продукції.

Заходам, що стосувалися вирішення проблеми раціонального використання й охорони сільськогосподарських земель та водних ресурсів як важливих чинників продовольчої безпеки країни відводилося вперше відводилося місце в Сільськогосподарському Законі США 1985 р. "Про продовольчу безпеку". Закон зобов'язав усіх землевласників і землекористувачів вивести з обробітку на 10 років деградовані землі та здійснювати на них ґрунтозахисні заходи. На чверті земель, що підлягали консервації, допускались посіви, 80% решти угідь підлягало залуженню, 20% – польовому залісненню. На кінець дії закону ґрунтозахисними заходами було охоплено 13 млн га. Участь держави в цій роботі визначалася компенсацією 50% її вартості за дотримання планів ґрунтозахисних заходів, які затверджувалися Міністерством сільського господарства США. У разі невиконання заходів фермери позбавлялися державних субсидій адекватно нанесеним збиткам. Така ж відповідальність

поширювалася на фермерські господарства, які проводили осушення боліт, якщо контрольні служби встановлювали, що ця робота негативно вплине на гідрологічний режим території чи нанесе школу її біорізноманіттю.

На регулювання посівних площ, захист угідь від ерозії, виведення з обробітку тих земель, де ерозійні процеси вийшли за межі норми, а також попередження забруднення водних ресурсів у 1980–1995 рр. було спрямовано 105 млрд дол. бюджетних коштів. На охорону сільськогосподарських ресурсів спрямовано 7 державних програм, законсервовано і передано Державному резервному земельному Фонду в управлінні 12 млн га орних земель.

Наступні закони до останнього 2012 р. зберегли курс на комплексну підтримку економічних, соціальних і екобіологічних функцій аграрного сектора, модернізуючи лише заходи і механізми щодо її здійснення. Так, наприклад, замість заходів з інтервенційної діяльності

Інституалізація багатофункціональності сільського господарства шляхом законодавчого включення її в аграрні політики виступає інструментом зменшення використання антропогенної енергії, впровадження сівозмінного землеробства та переважно біологічних у поєднанні з механічними методів боротьби з шкідниками, хворобами і бур'янами й інших заходів, спрямованих на усунення руйнівних наслідків "зеленої революції". Даний інструмент реалізується через систему принципів і методів поширеного у світовій практиці ощадливого сільськогосподарського виробництва, біодинамічного землеробства, ЕМ-технологій, біоінтенсивного землеробства та органічного сільського господарства. Нові інноваційні технології несуть в собі ознаки, які за відповідних зусиль світового співтовариства можуть стати характерними для другої хвилі (ери) "зеленої революції" (табл.1).

Таблиця 1. Характерні ознаки сільського господарства періодів першої і другої "зеленої революції"

Ознак	Перша ера	Друга ера
1. Вкладення антропогенної енергії	Дуже високі	Оптимальні
2. Загальна біологічна біорізноманітність	Низька	Висока
3. Різноманітність культурних рослин	Низька	Висока
4. Сівозміни	Монокультурне землеробство	Сівозмінне ведення господарства
5. Методи боротьби з хворобами, шкідниками і бур'янами	В основному хімічні	Переважно біологічні у поєднанні з механічними
6. Частка орних земель в агросистемі	Висока	Оптимальна. Лісоаграрні екосистеми
7. Основний напрям селекції рослин	Підвищення продуктивного потенціалу	Підвищення адаптивного потенціалу
8. Різноманітність тварин	Низька або відсутня	Помірна

Джерело: складено автором

Вітчизняне сільське господарство сьогодні розвивається на характерних для першої "зеленої революції" засадах. Йому притаманні традиційні плужні способи обробітку ґрунту, що руйнують його структуру, відсутність багаторічних і однорічних покривних культур, не повернення в ґрунт органіки, винесеної з урожаєм, недостатність польових лісонасаджень і лісових масивів. Ерозією уражено більше 40% сільськогосподарських угідь України. Загальна площа еродованих земель в Україні за рік збільшується на 80–100 тис. га. У результаті ерозії щороку змивається біля 500 млн т продуктивного верхнього ґрунтового шару, втрачається 24 млн т гумусу, 1 млн т азотомісних речовин, 0,7 млн т фос-

фату і 1,0 млн т калію. За розрахунками, річний збиток сільськогосподарських угідь від ерозії ґрунтів перевищує в середньому 80 млрд грн..

Майже 80% угідь, які піддаються вітровій ерозії, знаходяться у Донецькій, Запорізькій, Луганській, Херсонській областях. У результаті господарської діяльності в Херсонській області з'явилася пустеля площею в 150 тис га. Ерозійні процеси у цих областях, як і в інших, посилюються монокультурним виробництвом, що негативно впливає на нагромадження гумусу та структуру ґрунту. Зернові, соняшник і ріпак ("поглиначі" гумусу) займають у посівних площах від 72% у Херсонській до 88,1% у Дніпропетровській областях (табл. 2).

Таблиця 2. Области з найбільш еродованими угіддями, 2012 р.

Області	Площа угідь, тис. га	Піддано ерозії*		Зернові і олійні		Частка олійних у посівній площі, %
		площа, тис. га	% у посівній площі	площа, тис. га	% у посівній площі	
Україна	41596,4	17003	40,8	22367	80,5	20,7
Дніпропетровська	2514,6	1018	43,8	1675,8	88,1	29,0
Донецька	2044,7	1356	66,3	1208,9	85,0	32,0
Запорізька	2246,6	1319	58,7	1398,5	88,0	37,5
Кіровоградська	2040,4	1029	50,4	1341,1	81,2	30,6
Луганська	1910,2	1602	83,9	889,7	87,9	35,9
Миколаївська	2009,2	984	49,0	1301,5	86,7	32,3
Одеська	2593,3	1242	48,0	1501,6	84,2	23,6
Херсонська	1970,6	631	32,0	952,8	72,0	28,2

*Дані Держземагенства України

Джерело: Сільське господарство України за 2012 р. – Стат. зб. – К. : 2013. – С. 226–227.

Багаторічні і однорічні бобові культури, будучи "творцями гумусу", у сівозмінній системі цих областей займають всього 1–3%, органічні добрива практично не вносяться.

Відмова від сівозмінного господарства та високий рівень еродованості земель не зважаючи на викорис-

тання агрохолдингами й іншими підприємствами високопродуктивного насіння та зростання внесення мінеральних добрив, не підвищують урожайність – вона залишається нижчою порівняно з 1990 р., коли збереженню родючості ґрунтів і дотриманню сівозмін приділялося більше уваги.

Таблиця 3. Урожайність основних культур в областях з найбільш еродованими угіддями, ц/га

Області	Зернові						Соняшник				
	1990	1995	2000	2005	2010	2012	1990	2000	2005	2010	2012
Дніпропетровська	39,1	22,5	20,3	28,5	25,3	15,6	15,9	13,1	12,9	10,4	9,1
Донецька	37,8	23,6	18,5	24,7	24,8	21,9	19,3	17,8	14,3	13,8	16,3
Запорізька	38,3	21,5	15,5	23,5	22,7	15,9	14,9	12,8	14,1	13,3	12,6
Кіровоградська	39,1	25,2	19,9	29,0	28,9	29,6	17	12,8	14,3	17,1	18,9
Луганська	30,9	16,9	11,8	25,4	19,6	25,4	15,5	10,4	11,5	10,5	15,4
Миколаївська	35,4	22,9	14,7	20,8	25,1	16,3	15,3	10,7	12,0	14,8	14,8
Одеська	29,8	21,1	18,0	23,4	25,5	11,7	14	11,7	11,6	14,4	12,2

Джерело: Сільське господарство України, 2012 р. Стат. зб. – К. : Держстат України. – 2013.

Продовження зазначених процесів у майбутньому збільшуватиме втрату продуктивності угідь і посилюватиме загрозу продовольчій безпеці країни.

Практика західноєвропейських й інших країн засвідчує: впровадження систем організації виробництва, що забезпечують виконання галуззю комплексу взаємопов'язаних і взаємодоповнюючих еколого-соціо-економічних функцій, не здійснюється само по собі. Потрібна системна робота законодавчих і виконавчих органів над імплементацією інституціональних засад екологоорієнтованої моделі організації сільськогосподарського виробництва у законодавчо-нормативну базу, про що йшлося вище. В Україні ми маємо лише окремі фрагменти цієї роботи, незавершеність яких по суті "обнулює" їх ефективність.

Так, Земельний кодекс України зобов'язує власників і користувачів земельних ділянок застосовувати природоохоронні технології виробництва підвищувати родючість землі, захищати її від ерозії, забруднення та інших процесів руйнування. На землях сільськогосподарського призначення відповідно ст. 37 Закону України "Про охорону земель" може бути обмежена діяльність щодо вирощування певних сільськогосподарських культур, застосування окремих технологій їхнього вирощування або проведення окремих агротехнічних операцій, необґрунтовано інтенсивного використання земель. Верховна Рада України 04.06.2009 р. прийняла Закон України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо збереження родючості ґрунтів" №1443–УІ, яким обрано метод запровадження еколого-економічних сівозмін як засіб регулювання сільськогосподарської діяльності, що не призводитиме до погіршення якості ґрунтів.

До Земельного кодексу України, Кодексу України про адміністративні правопорушення, Законів України "Про землеустрій", "Про охорону земель" внесено зміни, які-

ми встановлено, що земельні ділянки сільгосппризначення для ведення товарного сільськогосподарського виробництва слід використовувати відповідно до розроблених та затверджених в установленому порядку проектів землеустрою, що забезпечують еколого-економічне обґрунтування сівозмін та впорядкування угідь, і які передбачають проведення заходів із охорони земель та відповідальність за їхню відсутність чи відхилення від виконання. Порядок розроблення проектів землеустрою, що забезпечують еколого-економічне обґрунтування сівозмін та впорядкування угідь затверджено постановою Кабінету Міністрів від 02.11.2011 р. №1134.

Другий приклад. Ст. 254 Кримінального кодексу України легалізує кримінальну відповідальність за безгосподарне використання земель, якщо це спричинило тривале зниження або втрату їхньої родючості, виведення земель із сільськогосподарського обігу, змивання гумусного шару, порушення структури ґрунту. Водночас критерії оцінювання нанесеної шкоди, інституції здійснення оцінки та міри відповідальності за порушення статті не визначені і вона не працює. Зазначене притаманне практично всім актам, що стосуються правильного (екологічно орієнтованого) ведення сільськогосподарської діяльності.

Ситуація, що розвивається в аграрному секторі, вимагає узаконення Кодексу сталого агрогосподарування, яким, зокрема, необхідно: а) передбачити (за аналогією європейської системи "Crosse Compliance" та національних кодексів належних практик країн ЄС, про що йшлося вище) вимоги щодо ведення сівозмінного землеробства, збереження родючості сільськогосподарських земель, екологічного ведення тваринництва, захисту навколишнього середовища і біорізноманіття, виробництва екологічно безпечної продукції, інших правил сільськогосподарської діяльності; б) встановити критерії

і показники оцінювання нанесеної шкоди і втрат; в) визначити правила тимчасової консервації найбільш деградованих земель із здійсненням на них ґрунтозахисних заходів та виведенням частини їх з обробітку для заліснення; г) визначити контролюючі інституції та унормувати їх повноваження.

Серед чинників, які перешкоджають процесу і потребують цілеспрямованої роботи над їхнім усуненням, виділяються також:

- необхідність підвищення рівня екологічної свідомості виробників сільськогосподарської продукції, недостатній рівень їх інформованості і професійності щодо переходу до альтернативних систем ведення сільськогосподарської діяльності, подолання домінування стереотипів щодо способів обробітку ґрунту та догляду за культурами;

- підтримка спроможності сільськогосподарських виробників до самостійної популяризації переваг екологічного виробництва, а також організації сертифікації продукції на відповідність національних стандартів міжнародним вимогам;

- сприяння залученню первинного капіталу для заміни традиційних індустріальних систем на альтернативні, пов'язані із заміною значної частини техніки, обладнання, сортів і видів рослин та порід худоби;

- усунення тиску на виробників сільськогосподарської продукції з боку трансконтинентальних агротехнічних, агрохімічних та агрофармацевтичних корпорацій, які домінують на світових ринках і, по суті, визначають системи ведення сільського господарства у своїх інтересах;

- приведення стратегії аграрної політики, законодавчої бази та програм державної підтримки сільського господарства у відповідність з вимогами концепції багатofункціональності галузі.

Україні необхідна нова модель сільського господарства, яка базувалася б не на динамічному зростанні ринкового експортоорієнтованого виробництва, а на збалансованому розвитку багатofункціональної галузі, який, забезпечуючи потреби країни у продовольстві і у валютних надходженнях, упереджував би виснаження природних ресурсів.

Агroeкономічною наукою сформульовані основні принципи організації екологічно орієнтованого ("збалансованого") сільськогосподарського виробництва. Основні з них:

- максимальне зменшення негативного впливу технологічних заходів на навколишнє середовище;
- раціональне використання природного потенціалу;
- застосування ґрунтозахисних машин і технологій;
- сприяння ґрунтово-біологічним механізмам збереження і підвищення родючості ґрунту шляхом використання органічних добрив як головного джерела живлення рослин;

- підвищення стійкості рослин проти шкідників і хвороб шляхом підтримки видового різноманіття агробіоценозів, раціонального співвідношення рослинницьких і тваринницьких галузей, оптимізації сівозмін;

- застосування біологічних і біотехнічних засобів боротьби з шкідниками і хворобами;

- культивування рослин, їх сортів і гібридів, найбільш пристосованих до місцевих умов і стійких проти несприятливих факторів оточуючого середовища;

- максимальне забезпечення ферм кормами власного виробництва без біологічно активних речовин, антибіотиків, гормонів, стимуляторів росту тварин тощо;

- уникнення концентрації худоби, загрозової для навколишнього середовища;

- використання у ветеринарній медицині природних засобів;

- створення і збереження культурних ландшафтів, підтримка природного біорізноманіття.

Збереження сільськогосподарських угідь є не лише національним, а й планетарним завданням. За останні 200 років земель у користуванні людства зменшилося у 5 разів. Щорічно у світі деградує в середньому 12 млн га угідь. Якщо не призупинити зазначені тенденції, до середини XXI століття продовольства може вистачити лише для 2 млрд людей [4, с.2]. Про можливість екологічного і продовольчого колапсу попереджують експерти ФАО ООН, Римського клубу й інших міжнародних інституцій. Уникнути цих загроз без усвідомлення значимості правильного використання природних елементів у виробництві сільськогосподарської продукції неможливо.

Ідеологію нової стратегії повинно стати розуміння того, що природний капітал не може бути повністю замінений продуктивним капіталом через його багатofункціональний характер. Антропогенні чинники впливу на природну родючість ґрунту не повинні перевищувати його здатність до саморозвитку (самовідновлення). Природні елементи є незамінними за своєю суттю, отже вони мають охоронятися через свою власну цінність, а не через їхню здатність задовольняти потреби людей.

Це потребує, за означенням ФАО ООН, революції у свідомості фермерів, їх консультантів, вчених і тих, хто впливає на сільськогосподарську політику, щодо способів прийняття рішень і дій по управлінню ґрунтами і вирощуванням культур та тварин в контексті з вимогами сталого розвитку.

Список використаних джерел

1. Journal officiel des Communautés européennes. – Brussel, 1985.
2. Code rural. loi d'orientation agricole n° 99-574, 1999.
3. Contrat territorial d'exploitation (CTE). – Dictionnaire Permanent Entreprise Agricola. – Fenillet 130. – mars 2002.
4. Isabel Conturier. "La multifonctionnalité et la notion de produit agricole". – Revue de droit rurale. – n° 317, novembre. – 2011.
5. Тараріко Ю.О. Системи біоенергетичного аграрного виробництва. – Наукове видання. – К.: Вид-во "ТОВ ДІА". – 2009.

Надійшла до редколегії 06.05.14

Л. Молдаван, д-р екон. наук, проф., главный научный сотрудник Отдела форм и методов хозяйствования в агропродовольственном комплексе ГУ "Институт экономики и прогнозирования НАН Украины", Киев, Украина

АГРОЕКОЛОГИЧЕСКИЕ ФАКТОРЫ ПРОДОВОЛЬСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ СТРАНЫ

Проанализирован опыт развития форм хозяйствования развитых стран. Предложены пути развития отечественного сельского хозяйства.

Ключевые слова: сельскохозяйственное производство, продовольственная безопасность, экология сельскохозяйственных угодий, экономное земледелие, эколого-социально-экономическая модель.

L. Moldavan, Doctor of Science (Economics), Professor, Chief Scientific Officer of Department of Forms and Methods of Management in the Agro-food Sector, SI "Institute of Economics and Forecasting of NAN of Ukraine", Kyiv

AGROECOLOGICAL FACTORS OF FOOD SECURITY

An experience of development of forms of economy in developed countries is analysed. Ways of development of domestic agriculture are proposed. The paper proved that Ukraine needs a new model of agriculture that was based not on the dynamic growth market of export production, and the balanced development of multipurpose field, which meets the needs of the country in food and foreign exchange earnings, warned to the

depletion of natural resources. The extent of devastating effects of industrial model of agriculture development, which is oriented on economic growth without social and environmental price of its growth is revealed. Retrospective analysis of entry in international practice like formal institutional status of an alternative model in which an economic function of a branch (production and income) is balanced with ecological (conservation potential land) and social (food security) is realized. Basic principles of ecologically oriented agriculture as a factor in long-term food security are formulated.

Keywords: agricultural production, food safety, environmental farmland, saving agriculture, ecological and socio-economic model.

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics, 2014, 10(163): 51-57

УДК 336.77

JEL: B41; C46; E51; E58

С. Науменкова, д-р екон. наук, проф.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

ОБСТЕЖЕННЯ ЗБАЛАНСОВАНОСТІ ПОПИТУ ТА ПРОПОЗИЦІЇ НА КРЕДИТНОМУ РИНКУ: ДОСВІД ЦЕНТРАЛЬНИХ БАНКІВ

У статті розкрито підходи центральних банків до обстеження умов банківського кредитування для оцінки впливу нецінових факторів на збалансованість кредитного ринку. Обґрунтовано висновок про необхідність моніторингу кредитного ринку України та обстеження доступності кредитів для певних категорій позичальників (бізнесу та населення) на основі імплементації зарубіжного досвіду.

Ключові слова: кредитний ринок, центральний банк, обстеження банківського кредитування, дифузний індекс, посилення умов кредитування.

Постановка проблеми. Збалансованість попиту та пропозиції на кредитному ринку має важливе значення для ефективного функціонування економіки та забезпечення фінансової стабільності. Як правило, економічні дослідження впливу кредитного каналу трансмісійного механізму на економічні процеси мають відчутно виражений макроекономічний контекст, пов'язаний переважно зі зміною процентних ставок, а саме – з цінними умовами банківського кредитування. Вплив факторів мікрорівня не досліджувалися повною мірою. Це, по-перше, пов'язано з індивідуальним характером кредитних угод, що впливає на доступність інформації про нецінові умови надання кредиту, а саме, – про розміри та строки кредиту, вимоги щодо забезпечення виконання зобов'язань за кредитною угодою, платежі та комісії, вимоги до оцінки кредитоспроможності позичальників та ін. По-друге, має місце неоднорідність кредитних стандартів, тобто внутрішніх нормативів та критеріїв, якими керуються банківські установи при формуванні власної кредитної політики. Зміна умов банківського кредитування впливає на доступність кредитних ресурсів для певних категорій позичальників, що, в свою чергу, призводить до змін у попиті і позначається на вартості позикових коштів. З огляду на це, особливої актуальності набуває поглиблення досліджень збалансованості кредитного ринку на основі моніторингу умов банківського кредитування та вивчення індивідуальних переваг клієнтів. Крім того, існуючі розбіжності у методичних підходах центральних банків щодо формалізації результатів обстежень для визначення змін у попиті на кредитному ринку з урахуванням нецінових факторів впливу та доступності кредитів для різних категорій позичальників, а також відсутність аналогічної моніторингової практики на кредитному ринку України обумовило спрямованість дослідження та визначило зміст статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Запровадження центральними банками нових методів та інструментів оцінювання попиту на кредитному ринку знайшло відображення в офіційних документах центральних банків провідних країн світу. Так, обстеження ситуації щодо умов банківського кредитування проводять ЄЦБ [1, 2], ФРС [3, 4], а також центральні банки більш як 20 країн світу. Питання впливу умов банківського кредитування на показники кредитного ринку та

макроекономічні показники знайшли відображення в роботах зарубіжних вчених К. Лоуна і Д. Моргана [5], Т. Куннінггема [6], Г. Бондт і А.Маддалоні [7]. Питання збалансованості кредитного ринку та впливу кредитної експансії на економічне зростання досліджували Лоун К. та Морган Д. [5]. Прикладні аспекти аналізу та інтерпретації обстежень умов банківського кредитування знайшли відображення в роботах російських авторів А. Єгорова, А. Кармазіної, О. Чекарьової [8], С. Моїсєєва [9], В. Маєвського [10], О. Радевої [11], білоруських дослідників А. Назарова та Д. Булови [12]. Серед вітчизняних вчених ця проблема є мало досліджуваною та знайшла відображення в статтях С. Міщенко [13], Н. Слав'янської [14].

Мета статті – розкриття змісту основних етапів обстежень умов банківського кредитування, здійснюваного центральними банками різних країн світу на основі використання ключових індикаторів, а також обґрунтування напрямків моніторингу збалансованості попиту та пропозиції на кредитному ринку для можливої імплементації Національним банком України для умов вітчизняної практики.

Результати. Дослідження збалансованості попиту та пропозиції на кредитному з урахуванням впливу цінних і нецінових факторів обумовлює пошук і запровадження у банківську практику нових підходів.

Для цього центральні банки багатьох країн в кінці 1990-х – на початку 2000-х років почали проводити обстеження з питань доступності банківських кредитів для позичальників. Обстеженню підлягають умови щодо надання кредитів за категоріями позичальників та видами, а також внутрішні та зовнішні фактори впливу на зміну кредитних стандартів. Так, індивідуальні клієнти формують попит на кредити залежно від індивідуальних переваг, а банківські установи впливають на пропозицію на кредитному ринку з урахуванням власної кредитної політики банку, стану кредитного портфеля та інших, у т.ч. макроекономічних факторів.

Вперше вибіркоче обстеження умов банківського кредитування було організоване ФРС та здійснене в США в 1964 р. З того часу ФРС здійснює щоквартальне опитування старших кредитних фахівців стосовно умов кредитування (*Senior Loan Officer Opinion Survey on Bank Lending Practices – SLOOS*). Результати обстежень умов банківського кредитування опублікуються